

فرمانده معظم کل قوا: «امروز پدافند در آرایش نیروهای مسلح در خط مقدم قرار می‌گیرد. در وضع کنونی آرایش نیروهای مسلح ما با اوضاع کشور و منطقه و با آنچه از مسایل جاری منطقه و کشور همه خوب می‌دانید در این آرایش، نیروی پدافند جزء خطوط مقدم اصلی است» (۱۳۹۶/۰۶/۱۲).

مقاله پژوهشی: عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند

هوایی ارتش ج.ا.ایران

رضا شاملو^۱، محمد یوسفی خوش‌قلب^۲ و محمدرضا فرخنده‌نژاد^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۲

چکیده

نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران وظیفه دفاع از منابع، منافع و ارزش‌های حیاتی کشور را بر عهده دارد و چون از اصلی‌ترین و بارزترین بخش‌های دفاعی کشور به شمار می‌رود و برابر منویات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) خط مقدم دفاع از کشور است، می‌تواند در ارتقای توان دفاعی کشور نقش آفرینی کند. دفاع کارآمد و اثربخش و هدایت نیروها نیازمند اقدامات، راه‌کشی‌ها و فنون مقابله با تهدیدات است که در زمان جنگ و صلح با در نظر گرفتن اصول اساسی با عنوان رهنامه عملیاتی تدوین شده باشد. نوع این تحقیق، کاربردی و با هدف معرفی عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی آجا به دنبال پاسخ به این سؤال است که «عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی آجا کدامند». شیوه گردآوری داده‌ها و اطلاعات موردنیاز کتابخانه‌ای و اسنادی است و با روش توصیفی-تحلیلی سعی شده با انجام مطالعات نظری، عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی معرفی شود. در همین رابطه پرسشنامه مربوط تنظیم و طراحی شده و بین جامعه آماری ۶۰ نفری به صورت تمام‌شمار توزیع و سپس با استفاده از روش‌های تجزیه و تحلیل آمار توصیفی و استنباطی و نرم‌افزار SPSS، ۲۴ عامل به‌عنوان عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران شناسایی و اولویت‌بندی شدند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که «مبانی ارزشی و اعتقادی»، «تدابیر و منویات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)» و «سیاست‌های دفاعی کشور» به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی اولویت‌بندی شدند.

واژگان کلیدی: رهنامه، رهنامه عملیاتی، نیروی پدافند هوایی آجا.

۱. دکترای مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی و مدرس دانشگاه خاتم‌الانبیاء (ص) (نویسنده مسئول)

r.shamloo1354@gmail.com

۲. مرتبه علمی دانشگاه و ایمیل

۳. مرتبه علمی دانشگاه و ایمیل

مقدمه

رهنامه در طول تاریخ همواره جزو جدایی ناپذیر از سازمان‌ها و نیروهای نظامی بوده و به صورت مکتوب یا نامکتوب وجود داشته است. رهنامه بر خط‌مشی‌ها، برنامه‌ها و ارزیابی‌های یک نیروی نظامی تأثیر دارد و یک عامل تعیین‌کننده در عملکرد، کارایی و اثربخشی آن‌ها محسوب می‌شود. رهنامه عملیاتی، مبنایی جهت شکل‌دهی به ساختار نظام دفاعی برای کسب آمادگی به‌منظور رویارویی با تهدیدات احتمالی در جنگ آینده است که به‌عنوان یک چهارچوب نظری، الگوی تفکر دفاعی را ترسیم نموده و کلیه جهت‌گیری‌های راهبرد عملیاتی را تنظیم می‌نماید (افشردی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵).

امروزه با توجه به موقعیت نظام ج.ا.ایران و پیشرفت‌های نظامی و تسلیحاتی کشورهای جهان و نیز آمادگی بیش‌ازپیش برای مقابله با تهدیدات نوین و غیرقابل‌پیش‌بینی دقیق پیرامونی، باید نیروهای مسلح ج.ا.ایران به‌عنوان کارگزاران اصلی جنگ‌ها، وظیفه دفاع از منابع، منافع و ارزش‌های حیاتی ملت و کشور را عهده‌دار باشند و خود را از هر لحاظ آماده کنند که دفاع کارآمد و اثربخش این نیروها، نیازمند تدوین رهنامه‌های عملیاتی بهینه-ای است که با در نظر گرفتن اصول اساسی، اندیشه‌ها، اعتقادات، تعالیم، مأموریت‌ها، مقدورات و نظریه‌های هدایتگر موردقبول تدوین شده و در زمان صلح به آن توجه شده باشد. با توجه به تحولات سریع و پیچیده دنیای امروز و تغییر دایم ماهیت تهدیدات هوایی و ویژگی‌های صحنه نبرد، تعدد و تنوع تهدیدها، گستره وسیع منطقه نبرد، تحرک زیاد، استفاده از سلاح‌های برد بلند و به‌منظور دستیابی به هدایت و رهبری کارآمد و باقابلیت‌های بالا، وجود یک رهنامه عملیاتی برای غلبه و برتری یافتن در میدان نبرد می‌تواند اثرگذار باشد؛ با توجه به مطالب بالا نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران نیز از این مقوله مستثنا نبوده و با توجه به اینکه نیرو نقش اساسی، محوری و کلیدی در تعالی اهداف ارتش ج.ا.ایران و نیروهای مسلح را دارد، باید شاکله آنکه وجود یک رهنامه عملیاتی مناسب، به‌روز، باکیفیت و متناسب با تهدیدات بوده تا موجب افزایش توان رزمی

و پیروزی و بهره‌وری فراتر از اهداف سازمان شود به صورت موفق اجرا گردد و این عوامل مؤثر بر اجرای موفق آن تبیین و شناسایی شود.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

در نیروهای مسلح به ویژه در ارتش ج.ا.ایران و نپاجا^۱ همواره رهنامه‌های عملیاتی عوامل مؤثر در تحقق و دستیابی به امنیت، آرامش و بازدارندگی و پیروزی در زمان جنگ و صلح به شمار می‌روند که بر اساس آن‌ها راهبردهای اثربخش، برنامه‌های کلان و عملیاتی و منابع (اعتبارات و بودجه) تعیین می‌شوند. اگرچه برآوردها حکایت از آن دارند که در دوره حاضر و آینده قابل پیش‌بینی محتمل‌ترین تهدید علیه ج.ا.ایران از نوع تهدیدات هوایی و به صورت ناهم‌تراز و توسط یک قدرت منطقه‌ای (آمریکا) و هم‌پیمانانش (رژیم صهیونیستی) است و در نظر گرفتن وقوع احتمال جنگ امری عاقلانه و همراه با دوراندیشی است، تبیین عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی و اقدامات و کنش به موقع نیروی پدافند هوایی به‌عنوان یکی از بازوهای اجرایی قرارگاه مشترک پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء^(ص) به‌عنوان متولی پدافند هوایی کشور به‌نوبه خود موضوعیت پیدا می‌کند. به دلیل آشنا نبودن برخی از مدیران و فرماندهان با رهنامه عملیاتی و همچنین پیچیده بودن ماهیت آن، تبیین و شناسایی عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی در نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران در سطح کلان را با مشکلاتی روبه‌رو می‌کند.

گسترده‌گی مأموریت‌های نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران و سرعت بسیار بالای تغییرات محیطی، نیاز به تدوین رهنامه عملیاتی برای مقابله با انواع تهدیدها را مشخص می‌کند. بدون داشتن رهنامه عملیاتی مناسب و اجرای موفق و برنامه‌ریزی شده آن در

سازمان، هدایت سازمان و انجام عملیات در قالب‌های سنتی، موجب اتلاف منابع و افزایش هزینه‌ها در سازمان خواهد شد. با توجه به اینکه موفقیت و دستیابی به اهداف و پیروزی در صورتی انجام‌پذیر خواهد شد که رهنامه‌های مناسب به‌درستی تدوین شوند مشکل اصلی، شناسایی نکردن عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران است و از آنجایی که در خصوص شناسایی و معرفی عوامل مؤثر در تدوین رهنامه عملیاتی در نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران پژوهشی مدون و علمی صورت پذیرفته است مسئله اصلی مقاله حاضر «معرفی و تعیین عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی در نیروی پدافند هوایی آجا است». به دلیل اکتشافی بودن عنوان مقاله از ارائه فرضیه خودداری و در ادامه روند تحقیق به‌صورت مسئله‌محور و بر اساس سؤال‌ها و اهداف پژوهش دنبال شده است.

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

این تحقیق به این دلیل از اهمیت برخوردار است که موجب ایجاد فهم مشترک و ادبیات یکسان در سطح مناطق و یگان‌های تابعه نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران و مانع از انحراف نیروها از اهداف تعیین‌شده در راستای وظایف ذاتی و مأموریت‌های ابلاغی می‌شود و یک چارچوب حساب‌شده و مشخص برای تمامی فعالیت‌های نظامی است. انجام نشدن آن موجب ناشناخته ماندن عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه در نیروی پدافند هوایی شده و موجب می‌شود کاستی‌ها و ضعف‌هایی در اجرای مأموریت نیروهای پدافند هوایی به وجود آید و نیروها، متناسب با صحنه عملیاتی که در آینده با آن مواجه خواهند شد تربیت نمی‌شوند و به‌احتمال زیاد موجب تصمیم‌گیری نامناسب توسط مسئولان به دلیل ناآشنایی با این عوامل و موجب اتلاف منابع محدود، تحمیل هزینه‌های اضافی و صدمه وارد آمدن به سازمان خواهد شد.

۳-۱. پیشینه تحقیق

(۱) «عبدالعلی پورشاسب و غلامرضا معمارزاده» (۱۳۸۶) در تحقیقی با عنوان «الگوی مفهومی رهنامه نظامی» به بررسی مفاهیم، مبانی، اصول و عوامل مؤثر و تشکیل دهنده رهنامه نظامی و تأثیر آن‌ها بر انتخاب نوع رهنامه در شرایط مقابله با تهدیدات پرداخته و با توجه به میزان اثربخشی آن در موفقیت‌های نظامی، رویکرد، اصول و قوانین کلی و بنیادی مناسب را برای به کارگیری و کاربرد قدرت نظامی در پشتیبانی از سیاست‌های ملی ارائه می‌کند؛ بنابراین تدوین رهنامه نظامی کارآمد که فعالیت‌های نیروهای مسلح را در دفاع از امنیت و منافع ملی هدفمند ساخته و عوامل قدرت ملی را به‌گونه شایسته ای با قدرت نظامی هماهنگ سازد اجتناب‌ناپذیر و حیاتی است.

(۲) «فضل‌الله نوزدی» (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «دکترین نبرد زمینی در محیط جنگ ناهم‌تراز با رویکرد دفاع همه‌جانبه» به تبیین اصول، قواعد و ملاحظات اساسی نبرد زمینی با تأکید بر دفاع همه‌جانبه متناسب با نیازهای عملیاتی صحنه جنگ احتمالی آینده در قالب محیط نبرد ناهم‌تراز می‌پردازد و در پایان چنین نتیجه‌گیری می‌کند اصول و قواعد نبرد زمینی موجود با رویکرد جنگ ناهم‌تراز پاسخگوی کامل نیازهای عملیاتی در صحنه نبرد احتمالی آینده نخواهد بود.

(۳) «محمدحسین افشردی و همکاران» (۱۳۹۴) در مطالعات گروهی با عنوان «تعیین عوامل مؤثر بر اصول رهنامه عملیاتی نیروهای زمینی جمهوری اسلامی ایران در نبرد هم‌تراز و ناهم‌تراز» ضمن مطالعه و بررسی مفاهیم مرتبط با رهنامه در نهایت ۳۳ عامل مؤثر بر اصول رهنامه عملیاتی نبرد هم‌تراز و ۳۳ عامل مؤثر بر اصول رهنامه عملیاتی نبرد ناهم‌تراز برای نیروهای زمینی جمهوری اسلامی ایران را شناسایی و ارائه می‌کنند.

(۴) «محمدحسین افشردی و همکاران» (۱۳۹۶) در مطالعات گروهی با عنوان «اصول رهنامه عملیاتی نزاجا و نرسا در نبرد ناهم‌تراز» در کنار بررسی و مطالعه مفاهیم مطرح‌شده در تحقیق و اصول رهنامه عملیاتی نزاجا و نرسا در پایان ۲۸ اصل مرتبط با موضوع پژوهش شناسایی کردند که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: حفاظت از اطلاعات و

تأمین صحنه نبرد، ارتباطات امن، پایدار و چندلایه، بهره‌گیری از انواع عملیات جنگ الکترونیک و سایبری، ایمان به نصرت الهی، امداد غیبی، اعتقاد به پیروزی، دفاع قاطع در منطقه مقدم نبرد در عین ایجاد لایه‌های دفاعی در عمق.

(۵) «حسین ولی‌وند زمانی و همکاران» (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران» به بررسی عوامل مؤثر بر تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران پرداخته و در پایان این عوامل را به عوامل مکتبی، ملی و سازمانی و فراسازمانی تقسیم کرده و آن‌ها را ارائه می‌نمایند.

(۶) «حسن کوشا و فضل‌الله نوذری» (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران» به بررسی عوامل مؤثر در تدوین رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران پرداختند. در پایان ۱۳ اصل به‌عنوان اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح ج.ا.ایران تعیین و تبیین شد.

۴-۱. هدف تحقیق

شناسایی و تعیین عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی ج.ا.ایران.

۵-۱. سؤال تحقیق

عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران کدامند؟

۶-۱. روش تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی است و روش آن توصیفی-تحلیلی و رویکرد آن آمیخته (کیفی- کمی) است. داده‌ها به دو روش کتابخانه‌ای (مطالعه منابع، اسناد، مدارک و

فیش برداری) و میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) گردآوری شده است. اطلاعات گردآوری شده از مصاحبه با ده نفر از خبرگان مبتنی بر تحلیل کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در این پژوهش یک مرحله مصاحبه و یک مرحله توزیع پرسشنامه محقق ساخته صورت پذیرفته است. مصاحبه به منظور تعیین سایر عوامل و تکمیل اطلاعات لازم پیرامون جنبه‌های مختلف این تحقیق (احصای عوامل اثرگذار) صورت پذیرفته است. پرسشنامه تحقیق نیز به منظور تعیین میزان تأثیر و اولویت هریک از عوامل احصاشده مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران توزیع شده است. در تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و پایایی پرسشنامه‌ها به وسیله «آلفای کرونباخ» محاسبه شده که ضریب آن ۰/۸۷ بوده و با توجه به اینکه این ضریب بالای ۰/۷۵ است پس پایایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفته است. جامعه آماری این تحقیق را افراد خبره و صاحب نظر در نیروهای مسلح و نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران تشکیل می‌دهند که به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند و دارای مدرک تحصیلی دکتری و کارشناسی ارشد و حداقل سه سال سابقه کار در محل راهبردی بوده و با موضوع تحقیق آشنایی کامل دارند. بر این اساس جامعه آماری معادل ۶۰ نفر بوده و با توجه به اینکه این تعداد کمتر از ۱۰۰ نفر هستند، حجم نمونه تمام شمار و منطبق با جامعه آماری مورد نظر قرار گرفته است. قلمرو زمانی این تحقیق از نظر بهره‌گیری از اسناد و منابع از سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ را شامل می‌شود و نتایج آن با فرض ثبات نسبی شرایط محیطی می‌تواند تا افق ۱۴۰۴ قابل اتکا باشد. از نظر سازمانی، قلمرو این تحقیق شامل مراکز ستادی و صفی نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران بوده و از نظر قلمرو موضوعی تحقیق مرتبط با مباحثی از قبیل رهنامه و عوامل آن است. در تحلیل داده‌ها از روش آمارهای توصیفی و استنباطی و نرم‌افزار SPSS استفاده شده است و در پایان با استفاده از آزمون «خی دو»، تعیین سطح معناداری (ضریب اطمینان ۹۵٪ با خطای حداکثر زیر ۵٪) عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی اولویت‌بندی شده و به دنبال آن نسبت به استانداردسازی عوامل و همچنین تعیین میانگین آن‌ها اقدام

و در نهایت عواملی که دارای میانگین زیر عدد شاخص مزبور بوده و از تأثیر کمتری برخوردار هستند حذف شدند.

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. جنگ

جنگ در لغت به معنای نبرد، پیکار، رزم، کارزار، آورد، زدو خورد و کشتار میان چند تن یا میان سپاهیان دو کشور است (عمید، ۱۳۶۳: ۷۰۶). برخورد مسلحانه بین دو یا چند کشور را جنگ گویند (افشردی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۲-۵). جنگ هنر پیشبرد اهداف سیاسی با استفاده از نیروهای مسلح تعریف شده است (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۷۸: ۱۰۳).

۲-۲. رهنامه (دکترین)

دکترین واژه‌ای است فرانسوی به معنی مسلک، عقیده، رأی، نظریه و فکر (عمید، ۱۳۶۵: ۱۱۳۴). معادل این لغت در زبان فارسی واژه آیین است که دارای معانی دستور، روش، رسم، عادت نظم و قاعده، سنت و کیش می‌باشد (پورشاسب، ۱۳۸۶: ۲۱۲-۱۸۷). اصطلاح «دکترین» نخستین بار در زمان ریاست‌جمهور «مونروئه» پنجمین رئیس‌جمهور آمریکا که از سال ۱۸۲۵-۱۸۱۷ میلادی بر آن کشور حکومت کرد به کار گرفته شد. رهنامه (دکترین) به مجموعه مفاهیم نظری (اصول و اندیشه‌های) تعریف معناداری از فلسفه و اصول و ملاحظات معتبر، مشترک و پذیرفته شده و قابل اجرا اطلاق می‌شود که توسط مقامات دولتمردان و سیاست‌گذاران در راستای اهداف و منافع ملی به منظور هدایت (هماهنگی و همسوسازی) و راهنمایی نیروها (سازمان‌های نظامی، سیاسی، دفاعی، امنیتی و...) در اتخاذ روش‌ها (رفتارها، اهداف، اقدامات، ابزارها و...) با توجه به مقتضیات زمانی (جنگ یا بحران و صلح) و ملاحظات محیطی (ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی) به کار گرفته می‌شود (شاه‌محمدی، ۱۳۹۴: ۴۲). رهنامه (دکترین) در اصطلاح عام عبارت است از «یک سری اصول بنیادین، باورها، چارچوب‌های نظری و خطوط کلی راهنماست که حاکم بر اقدامات سیاسی،

اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی یک کشور در زمان صلح و جنگ به منظور تأمین منافع ملی است؛ به تعبیر دیگر مفهوم رهنامه (دکترین) در حوزه نظامی عبارت است از «اصولی که چگونگی عمل نیروهای مسلح و نحوه پشتیبانی از آنها را در صحنه‌ها و عرصه‌های مختلف مشخص می‌کند»؛ در واقع رهنامه (دکترین) اصول و قواعد و روح حاکم بر راهبرد است. در تعریف اختصاری این واژه می‌توان گفت که رهنامه (دکترین) عبارت است از یک سری اعتقادات و باورهای ذهنی که بر اساس آن همه اقدامات جهت داده می‌شود؛ بنابراین رهنامه (دکترین) شالوده، خمیرمایه و زیربنای مباحث ذهنی و فکری و اقدامات عملی می‌باشد (نوذری، ۱۳۹۲: ۹۳).

۲-۳. ویژگی‌های رهنامه

اهم ویژگی‌های رهنامه (دکترین) عبارت است از:

- (۱) قابل عمل و اجرا است؛
- (۲) مقتدرانه است؛
- (۳) بر اساس مقتضیات و شرایط محیطی شکل می‌گیرد؛
- (۴) یک واژه چگونگی شناختی است؛
- (۵) صرفاً یک نظریه انتزاعی نیست، بلکه نظریه ای است که جنبه راهبردی و عملی نیز در آن لحاظ شده است؛
- (۶) در قلب جنگ واقع شده است؛
- (۷) امکان تحقق یا محقق نشدن آن وجود دارد؛
- (۸) نه مبنای عمل بلکه راهنمای عمل می‌باشد؛
- (۹) در کاربرد نیاز به قضاوت دارد؛
- (۱۰) باید مورد اجماع هیئت حاکمه و دولتمردان قرار گیرد؛
- (۱۱) حقایق نظری محض نیست بلکه اصول و عقاید نظری با عمل همراه است؛
- (۱۲) توسط فرد، گروه، مکتب یا مقامات خاص (رسمی) کشور ارائه می‌شود؛

- (۱۳) منافع و اهداف ملی را دنبال می‌کند؛
- (۱۴) مقیاس و سطوح عمل مختلفی دارد؛
- (۱۵) هم در زمان صلح و هم در زمان جنگ و بحران، کاربرد دارد؛
- (۱۶) در نهاد و اصل جنگ قرار دارد (شاه‌محمدی، ۱۳۹۴: ۴۳).

۲-۴. اهمیت و ضرورت رهنامه

وجود یک رهنامه دقیق و کارآمد می‌تواند چارچوبی اثرگذار را در کلیه سطوح یک سازمان به وجود آورد. چنین چارچوبی از یک سو باعث ایجاد وحدت رویه در فرماندهی و یکپارچگی سراسری در سازمان می‌گردد و از سوی دیگر به دلیل وجود رهنامه به عنوان یک مرجع قابل اطمینان، فرماندهان را در اتخاذ تصمیمات کارآمد و درست، برنامه‌ریزی مؤثر و اجرای دقیق مأموریت‌ها و اهداف سازمانی کمک می‌نماید. رهنامه به عنوان میثاق مشترک تمام نیروهای سازمان، ارزش‌ها و معیارهای مشترکی را برای تمامی آن‌ها فراهم کرده و به این ترتیب کارایی نیروها و اتحاد میان آن‌ها را افزایش می‌دهد (همان: ۴۹).

۲-۵. انواع و سطوح رهنامه

رهنامه در انواع سیاسی، اقتصادی، نظامی، فرهنگی، خط‌مشی و چگونگی عمل در حوزه، هر اقدامی را به صورت دیدگاهی رسمی بیان می‌کند (افشردی، ۱۳۸۹: ۱۱). رهنامه در بخش نظامی به سه سطح رهنامه راهبردی، رهنامه عملیاتی و رهنامه راه‌کنشی (تاکتیکی) تقسیم می‌گردد (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴: ۴).

۲-۶. انواع رهنامه نظامی

به‌طور کلی می‌توان گفت سه نوع «رهنامه (دکترین) نظامی» اصلی یعنی رهنامه (دکترین) نظامی بازدارندگی، تعرضی یا آفندی و تدافعی یا پدافندی وجود دارد؛ اما به نظر می‌رسد که برای تدوین رهنامه (دکترین) نظامی یک کشور باید هر سه نوع آن مدنظر قرار

گیرد (دانش آشتیانی، ۶۷: ۱۳۸۳-۳۹). رهنامه (دکترین) نظامی در تعاریف به سه بخش رهنامه دفاعی راهبردی، رهنامه عملیاتی و رهنامه راهکنشی (تاکتیکی) تفکیک شده که هر کدام مفهوم خاصی دارد (افشردی، ۱۳۹۵).

۲-۶-۱. رهنامه نظامی راهبردی

این رهنامه مرجع و مأخذ رهنامه‌های نظامی و عملیاتی است و شاکله آن نمایش قدرت ملی، قدرت نظامی، ایجاد توان پاسخ‌دهی به تهدیدات و آمادگی تداوم نبرد در گستره جغرافیایی کشور، آماده کردن سرزمین برای دفاع و ساماندهی امکانات دولتی، مردمی و نظامی در پشتیبانی از اهداف و سیاست‌های ملی و تأمین منافع امنیت ملی کشور است. همچنین در مفهومی ساده عبارت است از سازماندهی مقتدرانه و باصلابت نظامی، تشکیل توان رزمی، تدارک و پشتیبانی و تأمین امنیت راه‌های تدارکاتی، تأمین احتیاجات ضروری نیروهای مسلح، تلفیق امنیت داخلی با عملیات دفاعی و ایجاد محیطی باروحيه و انگیزه برای نیروهای رزمی (افشردی، ۱۳۸۹: ۱۱). «گری شفیلد» از بخش مطالعات دفاعی کالج «کینگ» لندن و دانشکده فرماندهی و ستاد انگلستان، رهنامه نظامی را به‌عنوان «هدف اصلی یک ارتش» توصیف می‌کند (Sheffield, 2005:165). ناتو، رهنامه نظامی را این‌گونه تعریف کرده است: اصول اساسی که نیروهای نظامی با استفاده از آن‌ها اعمال خود را در جهت اهداف خود هدایت می‌کنند (APP-6, Nato) Glossary of Terms and Definitions.

۲-۶-۲. رهنامه نظامی عملیاتی

این نوع رهنامه تعیین‌کننده اصول و قواعد اساسی است که بر اندیشه‌های نظامی، تجارب عملیاتی و آموزشی، عقاید و قالب‌های ذهنی فرماندهان، طراحان و تصمیم‌گیرندگان نظامی در ستادهای مشترک و سازمان‌ها در حین اقدامات مشترک متکی است. رهنامه عملیاتی چگونگی سازماندهی برای رزم، چگونگی حرکت و استقرار نیروها، مانور یگان‌ها در صحنه‌های نبرد، چگونگی پشتیبانی‌های متقابل اعم از رزمی، خدمات رزمی، عملیات روانی و کاربرد سامانه‌های درگیر در رزم را برای کسب پیروزی و غلبه بر

دشمن بیان می‌کند. رهنامه عملیاتی به طور عام از رهنامه دفاعی راهبردی پیروی می‌کند و مفهوم کلی آن بهره‌گیری از ویژگی‌های سرزمینی، توان نظامی نیروها و امکانات مردمی و کشور در سطح کلان و گسترده جهت مقابله و شکست عملیات دشمن و دفاع از مرزها و مراکز حساس و حیاتی کشور حسب ملاحظات دفاعی و امنیتی می‌باشد (افشردی، ۱۳۸۹: ۱۰).

۳-۶-۲. رهنامه نظامی راهکنشی (تاکتیکی)

رهنامه نظامی راهکنشی (تاکتیکی) به آن دسته از قواعدی اطلاق می‌شود که متضمن چگونگی اجرای رزم در منطقه عملیات و هدایت‌کننده عوامل راهکنشی (تاکتیکی) در میدان‌های نبرد است. رهنامه راه‌کنشی (تاکتیکی) به دو بخش آیین فردی، همانند آنچه در آیین‌نامه‌های رزم انفرادی و تخصصی بیان‌شده و آیین سازمانی، مانند آموزه‌ها و مفاد آیین‌نامه‌های یگانی و ستادی تفکیک می‌شود. در بخش فردی تخصص‌ها، مهارت‌ها و چگونگی به‌کارگیری تجهیزات و جنگ‌افزارها مطرح می‌شود و در بخش سازمانی چگونگی طرح‌ریزی و اجرای عملیات راه‌کنشی (تاکتیکی) تبیین و ابلاغ می‌گردد (افشردی، ۱۳۸۹: ۱۱).

۴-۶-۲. جایگاه رهنامه در اسناد بالادستی

رهنامه نظامی کشور در تصمیم‌گیری‌های سیاسی - نظامی به کار رفته و برای تعیین سیاست دفاعی به عنوان راهنما مورد استفاده دولتمردان قرار می‌گیرد. قبل از اقدام به سیاست‌گذاری دفاعی، هر کشوری در تقدم اول باید اصول اساسی موردنظر خود را در زمینه نظامی و یا به عبارت دیگر رهنامه نظامی خود را در سطح ملی مشخص سازد. رهنامه نظامی در سطح ملی قدرت نظامی کشور را با سایر ابعاد قدرت ملی در راستای دستیابی به اهداف ملی، هماهنگ می‌سازد و مبنایی برای تصمیم‌گیری‌های دولتمردان در امور نظامی است؛ بنابراین تمامی اقدامات بعدی در سیاست‌گذاری دفاعی از رهنامه نظامی متأثر می‌شود (تهامی، ۱۳۸۴: ۲۴-۲۳).

۷-۲. دیدگاه صاحب‌نظران در مورد عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی

هرگونه رفتاری متأثر از اندیشه است و رهنامه نظامی که شکل دهنده فعالیت‌ها و هرگونه اقدام نظامی سازمان‌های نظامی نیروهای مسلح است ثمره اندیشه است؛ از این رو برای اینکه رهنامه نظامی به‌عنوان اصول کلی و بنیادین بتواند راهنمای عمل در طراحی‌ها و عملیات نظامی قرار گیرد باید در مسیر تدوین، مبانی و سنجه‌های آن برگرفته از عقاید، باورها، تجارب و جهان‌بینی حاکم جامعه باشد (باقری، ۱۳۹۳: ۴۷). در تدوین رهنامه، صاحب‌نظران زیر مبانی و عوامل مؤثری را در نظر گرفته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۷-۲-۱. عوامل و مبانی مؤثر از دیدگاه دانش آشتیانی

دانش آشتیانی (۱۳۸۳) عوامل مؤثر در تبیین و تعیین رهنامه نظامی را به دو دسته عوامل فردی و عوامل محیطی و سازمانی به شرح زیر تقسیم کرده است:

۷-۲-۱-۱. عوامل فردی

- (۱) خلق و خوی افراد و ویژگی‌های جسمی، روحی، روانی و شخصیتی آن‌ها؛
- (۲) تربیت، خاستگاه خانوادگی، قومی، قبیله‌ای و ملیت افراد؛
- (۳) تجربیات شخصی افراد در زندگی و در کار؛
- (۴) آموزش، تحصیلات و تخصص افراد؛
- (۵) دیدگاه‌ها، برداشت‌ها و تلقی‌ات افراد از زندگی، شغل، قدرت، منافع، امنیت، تهدیدات و نگاه آن‌ها به جهان و نظام‌های اعتقادی و ایدئولوژیکی (نظام الهی، نظام‌های مادی و مکاتب سیاسی)؛
- (۶) جایگاه شغلی افراد و میزان نفوذ آن‌ها در نظام سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری ملی و سازمانی.

۷-۲-۱-۲. عوامل محیطی و سازمانی

- (۱) رقابت، دشمنان و تهدیدات (تاریخی، فعلی و آینده)؛

- (۲) تغییرات و تحولات امنیتی منطقه و جهان و روند آینده این تحولات؛
- (۳) محیط بین‌الملل، روابط و وضعیت کشورهای همسایه، کشورهای قدرتمند منطقه و اثرگذار جهان و سایر بازیگران بین‌المللی (دوستان، دشمنان، فشارها و فرصت‌های موجود در عرصه روابط بین‌الملل)؛
- (۵) ماهیت و ویژگی‌های جنگ‌های آینده؛
- (۶) پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی (عضویت و نقش ج.ا.ایران در این پیمان‌ها)؛
- (۷) فناوری‌های موجود و قابل دسترس در کلیه زمینه‌ها به‌خصوص صنایع نظامی در داخل و خارج از کشور و توان صنعتی کشور در پشتیبانی از صنایع نظامی؛
- (۸) آرمان‌ها، منافع و اهداف ملی؛
- (۹) رهنمودهای حضرت امام ^(ره) و تدابیر مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی)؛
- (۱۰) ویژگی‌های ژئوپلیتیکی کشور (عوامل ثابت و متغیر)؛
- (۱۱) جغرافیای نظامی کشور (جنبه‌های نظامی سرزمین)؛
- (۱۲) توانایی کشور و حکومت در اجرای بسیج ملی (بسیج امکانات و نیروی انسانی) (دانش آشتیانی، ۱۳۸۳: ۶۳-۶۱).

۲-۷-۲. عوامل و مبانی مؤثر از دیدگاه زهدی

زهدی (۱۳۹۴) رهنامه نظامی را از جمله مقوله‌هایی می‌داند که تحت تأثیر برخی مؤلفه‌ها به شرح زیر است (زهدی، ۱۳۹۴: ۴۶).

- (۱) منابع در دسترس؛
- (۲) راهبرد؛
- (۳) رهنامه موجود؛
- (۴) تهدید؛
- (۵) فرهنگ راهبردی؛
- (۶) فناوری؛
- (۷) جغرافیا و جمعیت؛

(۸) نوع حکومت؛

(۹) سیاست.

۲-۷-۳. عوامل و مبانی مؤثر از دیدگاه قنبری جهرمی

قنبری جهرمی (۱۳۹۴) در الگوی تدوین و توسعه دکترین نظامی ج.ا.ایران مبانی و

عوامل مؤثر را به شرح ذیل می‌داند (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴: ۳۴):

(۱) اندیشه نظامی؛

(۲) اندیشه نظامی حضرت امام خمینی (ره)؛

(۳) اندیشه نظامی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)؛

(۴) آرمان و منافع ملی؛

(۵) رهنامه کلان دفاعی؛

(۶) اهداف نظامی؛

(۷) سیاست‌های کلان نظامی؛

(۸) قدرت و توان نظامی؛

(۹) عوامل محیطی و جغرافیایی (صحنه جنگ و عملیات نظامی)؛

(۱۰) تجارب نظامی.

۲-۸. عوامل و مبانی مؤثر در تدوین رهنامه نظامی کشورهای جهان

۲-۸-۱. رهنامه ارتش هند

(۱) تجربیات دانشی و یافته‌ها؛

(۲) چشم‌انداز آینده و راهبرد؛

(۳) تجارب جنگ‌های گذشته؛

(۴) طبیعت کنونی جنگ (Indian Army Doctrine, 2004).

۲-۸-۲. رهنامه ارتش آمریکا

- (۱) عوامل فرهنگی؛
- (۲) عوامل روان‌شناختی؛
- (۳) عوامل مذهبی، اطلاعاتی و سیاسی؛
- (۴) عوامل اقتصادی؛
- (۵) عوامل فناورانه؛
- (۶) مخاطرات فراملی (منزوی و همکاران، ۱۳۸۷:۲۶).

۲-۸-۳. رهنامه نظامی روسیه (۲۰۱۹)

رهنامه نظامی روسیه در سال ۲۰۱۹ تحت تأثیر دوگانه مجموعه تحولات در محیط عملیاتی و محیط ذهنی روس‌هاست. بحران سوریه، ورود به عرصه کنشگری نظامی مستقیم در غرب آسیا، جدی‌تر شدن رقابت با آمریکا تحت تأثیر سیاست‌های ترامپ (رئیس‌جمهور آمریکا در سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۱۶ م) در زمینه‌هایی چون نیروهای میان‌برد هسته‌ای و تسلیحات اتمی کوچک‌مقیاس در بُعد عملی و تأثیر این روندها و رخدادها بر ذهنیت و برداشت رهبران روسیه از عوامل تهدیدآمیز و فرصت‌های موجود در محیط‌ها و موضوعات متنوع روی‌هم‌رفته موجب بروز دگرگونی‌هایی در سند رهنامه نظامی این کشور شده است (مرکز تحقیقات راهبرد دفاعی، ۱۳۹۸:۱۸).

۲-۸-۴. رهنامه ارتش چین

چین به اندازه آمریکا راهبرد دفاعی و نظامی ملی خود را افشا نمی‌کند؛ بنابراین کارشناسان نظامی، درک کمتری نسبت به رهنامه ارتش چین دارند. صاحب‌نظران ارتش چین بازدارندگی را در برخورد با دشمن، منطقی اعلام کرده‌اند. اصول مستخرج از رهنامه راهبردی دفاعی نظامی چین عبارت است از:

- (۱) تأکید بر ممانعت نیروهای دشمن از تهاجم و به هم ریختن توازن و تعادل دشمن با حملات تهاجمی اولیه؛

- (۲) تأکید بر دفاع مؤثر با نابود کردن، انهدام قابلیت‌ها و توانمندی‌های دشمن در مناطق سرزمینی دشمن در خاک خود قبل از آنکه آن‌ها به فکر حمله باشند؛
- (۳) تقویت توانمندی‌های موشکی و تجهیزات پرتاب موشک؛
- (۴) تقویت سامانه‌های ارتباطی، مخابراتی و جنگ الکترونیک؛
- (۵) تقویت سامانه‌های فرماندهی و کنترل؛
- (۶) تأکید بر تمرکز بر آموزش‌ها، تمرینات مقابله، واکنش در برابر درگیری و حملات بدون هشدار و ناگهانی برای پیشگیری از غافلگیری (گروه محققان، ۱۳۹۸: ۵۶).

۲-۹ رهنامه نظامی دشمنان ج.ا.ایران

۲-۹-۱. رهنامه نیروهای مسلح آمریکا

رهنامه نظامی آمریکا بالاترین سند برای کلیه رهنامه‌های مشترک بوده و این رهنامه به‌مثابه اصول بنیادی و چتری برای به‌کارگیری نیروهای مسلح آمریکا است. به‌طور خلاصه مؤلفه‌های اصلی آن به‌صورت زیر است:

- (۱) نهادینه ساختن قابلیت‌های جنگ نامنظم؛
- (۲) حفظ برتری هوایی؛
- (۳) حفظ سلطه در دریا؛
- (۴) گسترش دفاع موشکی بالستیک^۱؛
- (۵) گسترش زیرساخت‌های اطلاعاتی آمریکا در فضای سایبری؛
- (۶) تسلط فضایی.

بر اساس رهنامه نظامی آمریکا، نیروی هوایی نقش عمده‌ای را در جنگ ایفا می‌کند و اصولاً مبنای رهنامه گفته‌شده، برتری هوایی است و بر این اساس نیروی هوایی و عملیات هوایی نقش عمده و محوری را بر عهده دارد. رهنامه نیروی هوایی ارتش آمریکا بر مبنای خنثی‌سازی و نابودی دشمن و تمرکز بر درگیری با دشمن از بیشترین فاصله موردنیاز با

تأکید بر عملیات هوا- زمین و تسلیحات دور ایستا به منظور دستیابی به شرایط نبرد قاطع شکل گرفته است. واپایش (کنترل) تمرکزی و اجرای غیرمتمرکز در به کارگیری مؤثر نیروهای هوا - فضا یک اصل حیاتی است و قاعده کلی سازماندهی این نیرو است (گروه محققان، ۱۳۹۶: ۵۷).

۲-۹-۲. رهنامه نظامی رژیم اشغالگر قدس

رژیم صهیونیستی، رهنامه امنیت ملی خود را بر این اساس تدوین کرده که کشورهای عربی (و غیرعربی مانند ایران) مصمم به نابودی این رژیم هستند و با این باور که رژیم صهیونیستی در سطح بین الملل هیچ متحد قابل اتکایی ندارد باید با خوداتکایی از موجودیتش حفاظت کند و به دلیل ضعف جمعیتی، جغرافیایی، اقتصادی و شمار نیروی نظامی خود را ضعیف و مطابق این رهنامه امنیتی توان بازدارندگی در برابر حملات احتمالی کشورهای عربی و غیرعربی را ضروری می داند (Toukan, 2009:24).

امنیت ملی رژیم صهیونیستی تحت تأثیر منفی عامل جغرافیای سیاسی قرار گرفته است و نبود عمق راهبردی قابل قبول برای رژیم صهیونیستی به عنوان یک آسیب پذیری راهبردی مطرح است. به این منظور نداشتن عمق راهبردی مؤثرترین عامل تشکیل دهنده اصول رهنامه نظامی رژیم صهیونیستی به شمار آمده و مهم ترین نگرانی امنیتی این رژیم را شامل می شود (Civcik, 2004:27). برخی از مؤلفه هایی که رهنامه نظامی رژیم اشغالگر قدس تأکید دارد عبارتند از (گروه محققان، ۱۳۹۸: ۵۹):

- (۱) بازدارندگی؛
- (۲) تکیه بر غافلگیری؛
- (۳) مقابل به مثل؛
- (۴) هشدار راهبردی؛
- (۵) به دست آوردن سامانه سلاح های جدید؛
- (۶) سازماندهی مجدد و راهبرد مناسب؛
- (۷) به دست آمدن پیروزی در کوتاه ترین زمان ممکن (پیروزی قاطع و سریع).

۲-۱۰. اندیشه نظامی از دیدگاه قرآن کریم

قرآن کریم اصول اساسی را که مسلمانان باید از آن در جنگ‌های خود با مشرکان و تجاوزکاران و اهل کتاب تبعیت کنند این‌گونه تعیین کرده است:

(۱) تجاوز و ستم نکردن؛ بر این اساس ضروری است دشمن را قبل از جنگ اگر از مشرکان باشند به اسلام و اگر از اهل کتاب باشند به اسلام و جزیه دعوت کنند (سوره مبارکه بقره، ۱۹۰).

(۲) جنگ با دشمنان در هر مکانی که آنان را بیابید جز در مسجدالحرام؛ آنان اجازه جنگ در این مکان را ندارند مگر آنکه مشرکان به جنگ آغاز کنند (سوره مبارکه بقره، آیه شریفه ۱۳۱).

(۳) جنگ با دشمنان در هر زمان به استثنای ماه‌های حرام؛ مگر آنکه آنان تجاوزکار باشند که باید به همان‌گونه با آنان برخورد شود (سوره مبارکه بقره، آیه شریفه ۱۳۳).

۲-۱۱. اصول رهنامه عملیاتی در جنگ‌های صدر اسلام و از دیدگاه پیامبر اکرم (ص)

- (۱) دفاعی بودن جنگ‌های پیامبر (ص)؛
- (۲) تکیه بر روحیه و انگیزه به‌عنوان دو عامل اساسی پیروزی در جنگ؛
- (۳) ابتکار عمل و طراحی نقشه‌های دقیق نبرد پیش از شروع جنگ؛
- (۴) شجاعت و شهامت؛ جنگ احزاب، نشانه‌هایی از شهامت و شجاعت ایشان؛
- (۵) دوراندیشی در فرماندهی، شناخت روحیات و استعدادها و نیروهای رزمنده، روحیه تزلزل‌ناپذیر و اراده نیرومند و استوار آن حضرت به‌عنوان فرمانده نبرد؛
- (۶) آگاهی به اصول جنگ و به‌کارگیری آنها؛
- (۷) برخورداری از سربازان مؤمن، ممتاز، برجسته، آموزش‌دیده، ازجان‌گذشته و ایثارگر، دارای انضباط و سازمان‌دهی مناسب و فرمان‌بردار در جنگ‌ها (جمشیدی، ۱۳۸۳: ۴۵۳).

۲-۱۲. آراء و اندیشه‌های نظامی حضرت امام خمینی (ره)

حضرت امام خمینی (ره) هم به‌عنوان یک اندیشمند و صاحب‌نظر برجسته در اندیشه فقهای نظامی و هم به‌عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اصولی را در امور نظامی موردنظر قرار داده است. برخی از این اصول عبارتند از ایمان به هدف، اطاعت از فرماندهی، تمرکز قوا، تکیه بر امداد الهی، اتکا بر مردم (مردمی‌بودن جنگ)، خودباوری، خوداتکایی و فقدان وابستگی در رزم و جهاد، اصل اخلاق جنگی و اخلاق در جنگ (تکیه بر ارزش‌ها و معنویات و حفظ سلامت فکری و روحی و جسمی نیروها)، وحدت بین قوای نظامی و مردمی و نفی جنگ هسته‌ای (جمشیدی، ۱۳۸۳: ۶۰۰).

۲-۱۳. اندیشه‌های نظامی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

از منظر فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) ارتقای توانمندی‌های دفاعی و قدرت بازدارندگی در راستای اهداف اساسی زیر شکل می‌گیرد: عبودیت و اطاعت خداوند، هدف گرفتن تعالی انسان، شامل تعالی علمی، تعالی (اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و غیره)، احیای انسانیت و ارزش‌های انسانی و آرمان‌های الهی و مجاهدت فی سبیل الله، قرار دادن سود دنیوی در جهت اهداف اخروی، دفاع از حاکمیت نظام اسلامی، دفاع از تمامیت ارضی، دفاع از منافع و امنیت ملی و مقابله مؤثر با تهدیدهای خارجی (افشردی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۲).

۲-۱۴. نیروی پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران

عنوانی برای پدافند هوایی پس از انتزاع از قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) ارتش و تشکیل این نیرو به عنوان نیروی چهارم ارتش ج.ا.ایران در خردادماه ۱۳۹۷ به دستور فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) که وظیفه دفاع از حریم هوایی کشور را بر عهده دارد. در ساختار تشکیلاتی جدید با در اختیار داشتن شبکه راداری، موشکی و توپخانه‌ای و دیده‌بانی و از طریق سامانه فرماندهی و کنترل نیروی پدافند هوایی مسئولیت اجرای عملیات پدافند هوایی تحت کنترل عملیاتی قرارگاه پدافند هوایی کل کشور را بر عهده دارد.

۲-۱۴-۱. رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی آجا

در سال ۱۳۸۷ پس از انتزاع پدافند هوایی از نیروی هوایی ارتش ج.ا.ایران و تشکیل قرارگاه پدافند هوایی، رهنامه راه‌کنشی (تاکتیکی) و رسته‌ای پدافند هوایی شامل کلیات اجرایی رزم عناصر پدافند هوایی، چگونگی به‌کارگیری یگان‌های عملیاتی پدافند هوایی در مأموریت‌های رزمی و شیوه‌های قابل‌انعطاف و راه‌کنش‌ها (تاکتیک‌های) نوآورانه پدافند هوایی و نقش و چگونگی اقدام رسته پدافند هوایی و تخصص‌های مرتبط با آن را در کنار رسته‌های پشتیبانی رزمی و عمومی و غیره به‌عنوان یکی از اسناد بالادستی از موارد مشترک و تعاملی (اطلاعات- عملیات) تدوین شد. پس از تشکیل نیروی پدافند هوایی به دستور مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) ضرورت تدوین یک رهنامه عملیاتی مستقل احساس شد و اقدامات لازم در زمینه تدوین این رهنامه انجام و در حال سیر مراحل تصویب نهایی از سوی سلسله‌مراتب است. این مدرک دارای طبقه‌بندی اطلاعاتی است (نویسندگان، ۱۴۰۰).

۲-۱۵. الگوی مفهومی

با نگرش به اطلاعات گردآوری شده در قالب مطالعه منابع (ادبیات تحقیق، مصاحبه با صاحب‌نظران و پیشینه تحقیق)، الگوی مفهومی تحقیق برابر نمودار شماره (۱) ارائه شده است.

نمودار شماره (۱): الگوی مفهومی تحقیق

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها

۳-۱. یافته‌های تحقیق

تحلیل محتوایی به دست آمده از مصاحبه با صاحب نظران گویای این مطلب است که رهنامه یکی از واژگان کلیدی است که ضمن برخورداری از ویژگی‌ها، نقش‌ها، کارکردها،

سطوح، طبقات و اقسام مختلف، بیانگر اصول، عقاید، باورها، دیدگاه‌ها، خط‌مشی و افکار و متأثر از اندیشه‌های اعتقادی و ارزش‌های حاکم بر یک نظام یا یک سازمان (به‌ویژه نظامی) و بیشتر آن‌ها محصول خرد جمعی است و در صورتی که عوامل آن به‌درستی شناخته و تبیین شود می‌تواند با ایجاد درک مشابه در ذهن هر فرد، موجب ایجاد یکپارچگی و وحدت جمعی شده و چارچوبی را برای ابتکار و آزادی عمل تعیین و با ارائه رهنمودهای لازم، توصیف روشنی از آینده را به‌منظور مشخص کردن روش‌ها، راه‌کنش‌ها و فنون مقابله با تهدیدات ارائه کند.

حملات هوایی و موشکی پر حجم و با دقت بالا به مراکز ثقل، ضربات فلج‌کننده، غافلگیری، سیال‌سازی محیط عملیاتی و عملیات تأثیر محور از اقدامات ثابت و اولیه تهاجم هوایی و جنگ است؛ در مقابل، ایجاد پدافند هوایی چندلایه و مرکب از انبوه جنگ‌افزارهای پدافندی دارای تنوع از خسارات وارد شده در برابر حملات هوایی دشمن به‌ویژه در محدوده نقاط آسیب‌پذیر می‌کاهد و این مهم بدون داشتن یک رهنامه عملیاتی بسیار خوب که پایه و اساس نیازمندی‌های عملیاتی پدافند هوایی اس، امکان‌پذیر نیست و فرماندهان باید نسبت به تدوین رهنامه و راهبردهای عملیاتی مناسب، متناسب با حوزه تهدیدات اقدام کنند. در مرحله درگیری واحدهای رزمی باید با توجه به اصل هدف با بهره‌گیری از کلیه امکانات و تجهیزات و سامانه‌ها، هدف‌های عملیاتی از پیش تعیین شده را مورد تلاش اصلی خود قرار دهند و با تاکتیک و تحرک و انعطاف‌پذیری بالا، امکان قابلیت تغییر هدف به‌سوی هدف مشابه یا مؤثرتر را داشته باشند. با مطالعات نظری پیرامون عوامل مؤثر بر تدوین رهنامه (ارائه‌شده در ادبیات تحقیق) و استعلام نظر از خبرگان مسلط به حوزه مورد مطالعه در نیروهای مسلح و پدافند هوایی ارتش ج.ا.ایران که با مصاحبه‌های علمی انجام شد تعداد ۲۴ عامل به‌عنوان عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی آجا شناسایی جمع‌بندی گردید.

۲-۳. تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

در رابطه با اطلاعات آمار توصیفی مربوط به مشخصات جامعه نمونه شامل سه سؤال (سطح تحصیلات، سابقه خدمتی و جایگاه سازمانی) به شرح جدول شماره (۱) مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

جدول شماره (۱): تحلیل داده‌های مرتبط با ویژگی‌های نمونه آماری

جایگاه سازمانی	فراوانی	سنوات خدمت	فراوانی	سطح تحصیلات	فراوانی
سپهبدی	۲	بالای ۳۰ سال	۳۰	دکتر	۴۱
سرلشکری	۱۴	۲۷-۳۰ سال	۲۲	کارشناس ارشد	۱۹
سرتیپی	۳۴	۲۳-۲۶ سال	۸	-	-
سرتیپ ۲	۶	۱۹-۲۲ سال	-	-	-
سایر	۴	-	-	-	-
جمع	۶۰ نفر	جمع	۶۰ نفر	جمع	۶۰ نفر

با توجه به این موارد مشخص شد که جامعه نمونه از روایی مطلوبی برای پاسخگویی به سؤال‌های مطرح شده برخوردار است.

- تحلیل پرسشنامه: برای ارزیابی و دستیابی به پاسخ سؤال اصلی تحقیق مبنی بر شناسایی و تعیین عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی ج.ا.ایران در قالب پرسشنامه و توزیع بین ۶۰ نفر از خبرگان با استفاده از روش‌های آماری توصیفی، استنباطی و آزمون «خی دو» به توصیف و تجزیه و تحلیل عوامل پرداخته شده و به شرح جدول شماره (۲) ارائه شده است.

جدول شماره (۲): توزیع فراوانی عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی

ردیف	عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی	فراوانی مشاهده شده					میانگین وزنی	مقدار کای دو مشاهده شده	سطح معناداری	وزن
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم				
۱	مبانی ارزشی و اعتقادی (ایمان، توکل به خداوند و باور به نصرت الهی و ...)	۵۸	۱	۱	۰	۰	۴/۹۵	۱۰۸/۳	۰/۰۰	۰/۴۵۸
۲	تدابیر و منویات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در رابطه با نیروهای مسلح و پدافند هوایی	۵۷	۱	۲	۰	۰	۴/۹۲	۱۰۲/۷	۰/۰۰	۰/۴۵۵
۳	سیاست‌های دفاعی کشور	۵۶	۲	۲	۰	۰	۴/۹۰	۹۷/۲	۰/۰۰	۰/۴۵۳
۴	رهنامه عملیاتی قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص)	۵۵	۲	۳	۰	۰	۴/۸۷	۹۱/۹	۰/۰۰	۰/۴۵۰
۵	رهنامه عملیاتی آجا	۵۵	۱	۴	۰	۰	۴/۸۵	۹۲/۱	۰/۰۰	۰/۴۴۹
۶	رهنامه راهبردی نپاجا	۵۴	۱	۵	۰	۰	۴/۸۲	۸۷/۱	۰/۰۰	۰/۴۴۶
۷	اهداف، وظایف و مأموریت نپاجا	۵۳	۳	۳	۱	۰	۴/۸۰	۱۲۸/۵	۰/۰۰	۰/۴۴۴
۸	نقاط قوت و ضعف خودی	۵۰	۶	۴	۰	۰	۴/۷۷	۶۷/۶	۰/۰۰	۰/۴۴۱
۹	نحوه بهره‌گیری از سامانه‌ها، سلاح و... نپاجا	۴۶	۱۰	۴	۰	۰	۴/۷۰	۵۱/۶	۰/۰۰	۰/۴۳۵
۱۰	شبکه فرماندهی و کنترل هوشمند	۴۶	۹	۴	۱	۰	۴/۶۷	۸۷/۶	۰/۰۰	۰/۴۳۲
۱۱	کفایت و مداومت عملیات آماد و پشتیبانی	۴۷	۸	۲	۳	۰	۴/۶۵	۹۲/۴	۰/۰۰	۰/۴۳۰
۱۲	رهنامه عملیاتی دشمن (هوایی)	۴۵	۱۰	۲	۲	۱	۴/۶۰	۱۱۷/۸	۰/۰۰	۰/۴۲۵
۱۳	فناوری، مقدرات و توانایی تجهیزاتی دشمن	۴۵	۱۰	۱	۳	۱	۴/۵۸	۱۱۸	۰/۰۰	۰/۴۲۴
۱۴	تجارب هشت سال دفاع مقدس	۴۵	۹	۲	۲	۲	۴/۵۵	۱۱۶/۵	۰/۰۰	۰/۴۲۱
۱۵	سناریوها و تهدیدات دشمن	۴۵	۸	۲	۲	۳	۴/۵۰	۱۱۵/۵	۰/۰۰	۰/۴۱۶
۱۶	اطلاعات شناسایی و الکترونیکی	۴۳	۷	۵	۳	۲	۴/۴۳	۱۰۱/۳	۰/۰۰	۰/۴۱۰
۱۷	فناوری‌های در دسترس نپاجا	۴۰	۹	۴	۴	۳	۴/۳۲	۸۳/۵	۰/۰۰	۰/۴۰۰
۱۸	وضعیت صنایع دفاعی داخلی	۳۴	۱۵	۳	۵	۳	۴/۲۰	۵۸/۶	۰/۰۰	۰/۳۸۸
۱۹	اعتبارات کافی و بودجه تخصیصی	۳۲	۱۸	۲	۴	۴	۴/۱۷	۵۵/۳	۰/۰۰	۰/۳۸۶
۲۰	تغییر و تحولات امنیتی منطقه	۲۹	۱۶	۸	۳	۴	۴/۱۵	۳۸/۸	۰/۰۰	۰/۳۷۵
۲۱	رقابت‌ها و پیمان‌های منطقه‌ای	۲۸	۱۸	۵	۵	۴	۴/۰۲	۳۷/۸	۰/۰۰	۰/۳۷۲
۲۲	عوامل محیطی و جغرافیایی (گسترده‌گی سرزمینی)	۲۷	۱۵	۸	۵	۵	۳/۹۰	۲۹	۰/۰۰	۰/۳۶۱
۲۳	نتایج بررسی جنگ‌های اخیر در حوزه پدافند هوایی (قفقاز و...)	۲۰	۲۵	۴	۵	۶	۳/۸۰	۳۱/۸	۰/۰۰	۰/۳۵۲
۲۴	فرهنگ سازمانی	۱۹	۲۵	۵	۶	۵	۳/۷۸	۲۹/۳	۰/۰۰	۰/۳۵۰

جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که پس از تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه دوم از دید جامعه آماری عوامل ردیف‌های یکم تا پنجم به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تدوین اصول

رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی بوده و معنادار شده‌اند و به ترتیب میانگین اولویت‌بندی شدند.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

نامحدود بودن شرایط و محدود بودن منابع ارزشمند به همراه تغییرات پرشتاب و لزوم سرعت عمل و انعطاف‌پذیری در برخورد با محیطی که فرصت‌ها و تهدیدهای زیادی را پیشروی سازمان‌ها به‌ویژه سازمان‌های نظامی قرار داده است، همواره ضرورت انکارناپذیری را برای تدوین اسناد بالادستی به‌ویژه رهنامه عملیاتی در این‌گونه سازمان‌ها رقم می‌زند. در چنین شرایطی سازمان‌های نظامی تنها با رصد مستمر محیط راهبردی و شناسایی و شناخت تهدیدها و فرصت‌ها و ارائه و تدوین رهنامه‌های مناسب برای مأموریت و هدف‌های سازمان می‌توانند به هدف نهایی خود یعنی ایجاد امنیت دست پیدا کنند.

در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق یعنی عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی کدامند؟ باید گفت که در این تحقیق پس از تجزیه و تحلیل نهایی، تعداد ۲۴ مورد (به شرح درج‌شده در جدول شماره ۲) به‌عنوان عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی مشخص و ارائه شدند؛ همچنین بر اساس امتیاز حجم نمونه به مشخصه‌های مورد اشاره، اولویت‌بندی این عوامل ارائه شد که بر این اساس، «مبانی ارزشی و اعتقادی (ایمان، توکل به خداوند و باور به نصرت الهی و غیره)»، تدابیر و منویات مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) در رابطه با نیروهای مسلح و پدافند هوایی، «سیاست‌های دفاعی کشور»، رتبه‌های اول و به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی هستند. ویژگی این عوامل آن است که ایجاد و دستیابی و بهره‌گیری از این عوامل در تدوین رهنامه عملیاتی موجب ارتقا و زمینه‌سازی مناسب برای تدوین رهنامه می‌شود. از سوی دیگر عواملی چون «عوامل محیطی و

جغرافیایی منطقه (گسترده‌گی سرزمینی)»، «نتایج بررسی جنگ‌های اخیر در حوزه پدافند هوایی (قفقاز و...)» و «فرهنگ سازمانی» رتبه‌های آخر را در رده‌بندی دریافت کرده و دارای کمترین اولویت هستند.

۲-۴. پیشنهادها

(۱) با توجه به سرعت تغییرات محیطی و تنوع تهدیدات در عصر کنونی و لزوم به‌روزرسانی و پویایی سازمان‌ها و مجموعه‌های بزرگی مانند نیروی پدافند هوایی آجا، عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی نیروی پدافند هوایی پژوهش هر سه سال توسط سایر پژوهشگران و علاقه‌مندان موردبررسی و واکاوی مجدد قرار گیرد.

(۲) بررسی عوامل مؤثر بر تدوین اصول رهنامه عملیاتی برای سایر نیروها و سازمان‌های نیروهای مسلح (نهایجا، ناداجا، نهسا و ...) توسط محققان موردپژوهش قرار گیرد.

(۳) نتایج این تحقیق به نیروی پدافند هوایی منعکس شود تا در تدوین و به‌روزرسانی رهنامه‌های عملیاتی آتی این نیرو مورد استفاده قرار گیرد.

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، سید علی، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
۲. افشردی، محمدحسین (۱۳۸۹)، *جزوه‌های درسی*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۳. افشردی، محمدحسین (۱۳۸۹)، *جزوه درسی*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۴. افشردی، محمدحسین (۱۳۹۳)، *تدوین دکترین در صحنه جنگ*، دانشکده فرماندهی و ستاد آجا.
۵. افشردی، محمدحسین؛ شهرآیینی، سید اسماعیل؛ حسینی، سید حسن (۱۳۹۴)، تعیین عوامل مؤثر بر اصول رهنامه عملیاتی نیروهای زمینی جمهوری اسلامی ایران درنبرد هم‌تراز و ناهم‌تراز، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ش ۶۰.
۶. افشردی، محمدحسین؛ عراقی، عبدالله؛ زین‌الدینی، مجید (۱۳۹۶)، اصول رهنامه عملیاتی نزاجا و نرسا درنبرد ناهم‌تراز، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ش ۷۰.
۷. پورشاسب، عبدالعلی؛ معمارزاده، غلامرضا، الگوی مفهومی رهنامه نظامی، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ش ۳۰.
۸. تهامی، مجتبی (۱۳۷۶)، *امنیت ملی، رهنامه، سیاست‌های دفاعی و امنیتی*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۹. جمشیدی، محمدحسین (۱۳۸۳)، *مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در ایران*، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی دوره عالی جنگ.
۱۰. رئوفی‌نژاد، محمد (۱۳۸۹)، *بررسی نقش آموزه‌های اعتقادی و نظامی اسلام بر رهنامه عملیاتی سپاه*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۱۱. *رهنامه تاکتیکی قرارگاه پدافند هوای خاتم‌الانبیاء (ص) آجا* (۱۳۸۹)، تهران: ستاد قرارگاه پدافند هوای خاتم‌الانبیاء (ص) آجا.
۱۲. شاه‌محمدی، محمد (۱۳۹۴)، *رهنامه پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات ناهمگون*، تهران: دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی.
۱۳. عمید؛ حسن (۱۳۶۳)، *فرهنگ فارسی*، تهران: امیرکبیر.
۱۴. قنبری جهرمی، محمدحسین (۱۳۹۴)، طراحی رهنامه بازدارندگی همه‌جانبه جمهوری اسلامی ایران در چشم‌انداز بیست‌ساله کشور، *فصلنامه علمی راهبرد دفاعی*، ش ۵۰.

۱۵. کوشا، حسن و نوذری، فضل‌الله (۱۴۰۰)، تبیین اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ش ۸۵.
۱۶. منزوی مسعود و همکاران (۱۳۸۷)، *دکترین نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا*، چ ۱، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۱۷. گروه محققان (۱۳۹۶)، *طراحی الگوی تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۱۸. محمدنژاد، میرعلی؛ نوروزی، محمدتقی (۱۳۷۸)، *فرهنگ استراتژیک*، تهران: سبا.
۱۹. نوذری، فضل‌الله (۱۳۹۲)، نبرد زمینی در محیط جنگ نهمتراز با رویکرد دفاع همه‌جانبه، *مجله سیاست دفاعی*، س ۲۲، ش ۸۵.
۲۰. ولی‌وند زمانی، حسین؛ غفاری، بهزاد؛ ریوندی، رضا؛ حاجی‌زاده، محمدعلی (۱۴۰۰)، مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، س ۱۹، ش ۸۵.

ب. منابع انگلیسی

1. Civcik, Zeynep. (2004). *The Israel security policy: changes and continuities*. (Doctoral dissertation). Middle East Technical University.
2. Indian Army Doctrine (PART – I), (2004) Published By Headquarters Army Training Command, October 2004.
3. Nato Glossary of Terms and Definitions(app-6), 2014.
4. Toukan, Abdullah. (2009). *Study on a Possible Israeli Strike on Iran's Nuclear Development Facilities*, accessible at: <http://www.csis.org>.
5. Sheffield, Gray, (2005) *Doctrine and Command In The British Army*, A Histirial Overview Army Dovtrorine Publication Land Operation, British Army.

